

УДК 341.29:316.752:061.1ЄС

Котис О.М.*

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАХИСТУ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ В РАМКАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Стаття присвячена дослідженню впливу культурного фактору на інтеграційні процеси Європейського Союзу (далі – ЄС) та на основі аналізу нормативно-правових актів організації проаналізовано напрями, методи та інструменти правового регулювання захисту культурних цінностей в рамках ЄС.

Ключові слова: Європейський Союз, культура, культурні цінності

The article investigates the influence of cultural factor on the integration process of the European Union (hereinafter - EU). Directions, methods and tools of legal regulation of cultural values protection within the EU have been analyzed.

Keywords: European Union, culture and cultural values.

Статья посвящена исследованию влияния культурного фактора на интеграционные процессы Европейского Союза (далее - ЕС) и на основе анализа нормативно-правовых актов организации проанализированы направления, методы и инструменты правового регулирования защиты культурных ценностей в рамках ЕС.

Ключевые слова: Европейский Союз, культура, культурные ценности.

На кожному з історичних етапів людство переживає чимало випробувань, стикається з все більшим числом проблем та викликів, подолання яких стає нагальним імперативом подальшого розвитку. На зламі XX – XXI століть світ зазнав відчутних трансформаційних зрушень. На світовій мапі та у світовому розкладі сил все помітнішим гравцем стає Європейський Союз, який нині об'єднує 28 держав континенту з населенням майже у 500 млн. осіб. Водночас процеси глобалізації все відчутніше проявляються й у масштабах всієї земної кулі. Проблеми, з якими стикається сьогодні людство, ставлять під загрозу сам факт його існування. Викликом світовій спільноті стали не лише ядерні арсенали і техногенні навантаження, екологічні катастрофи і розмах тероризму, а й проблеми збереження довкілля, демографічної рівноваги, мов та культурних цінностей [1].

Сучасні зміни поглядів та відношення до культурних цінностей можна розглядати, як прояв трансформації самосвідомості людини. Якщо революційні зміни на початку минулого століття супроводжувались експериментами в сфері культури, заснованими на запереченні мистецтва минулого, то кінець століття показав обличчя запізненого розкаяння [2].

Людство ставить перед собою завдання та шукає раціональні шляхи вирішення даних питань, зокрема, як зберегти культурні цінності при вивезенні, ввезенні та поверненні культурних цінностей, від спекулянтів і мародерів, як знайти і повернути ті з них які були

* аспірант кафедри європейського права Львівського національного університету імені Івана Франка.
Науковий керівник: доктор юридичних наук, професор Микієвич М. М.

втрачені нашою країною під час Другої світової війни, як забезпечити безпеку експонатам в музеях, книгам і архівам не тільки під час воєнних дій але й в мирний час.

Теоретичну основу дослідження захисту культурних цінностей склали праці науковців та спеціалістів в галузі міжнародного права та права Європейського Союзу: С. С. Алексеева, Л. П. Ануфрієвой, М. І. Брагінського, М. М. Богуславського, Л. Н. Галенської та ін.

Культурний фактор є надзвичайно важливою передумовою для європейської інтеграції, одним з основних стимулів її розвитку. Євроінтеграційний процес має свою структуру, що складається з політичних, економічних та культурних факторів. І якщо раніше визначальними для розвитку європейської інтеграції були саме політичні та економічні чинники, то особливо тепер спостерігається зростання ролі і значення культурного складника. Суттєвою відмінністю нинішнього етапу європейської інтеграції є ідея сприйняття культури як найважливішого фактору вирішення економічних та політичних проблем. Жан Моне, один із «батьків засновників» об'єднаної Європи, зазначав, якщо б була можливість переглянути весь європейський інтеграційний процес, то слід було б розпочати насамперед з культури, а не з вугілля та сталі [1].

Культура є ключовим елементом гармонійного й динамічного розвитку суспільства. Соціальний та економічний розвиток без культурного життя, а отже без відтворення певних систем світоглядних та духовних цінностей, світосприйняття, втрачає будь-який сенс і веде до занепаду суспільства.

Отже, стратегічна роль культури як ключового складника гуманітарного розвитку увиразнюється в кількох головних напрямках:

1. збереження й актуалізація культурно-історичної спадщини;
2. забезпечення доступу до всього культурного надбання;
3. розвиток творчого потенціалу суспільства;
4. сприяння культурному розмаїттю в суспільстві [3].

Питання пов'язані з захистом, збереженням культурних цінностей активно розробляються в міжнародному праві, і не тільки на універсальному, а й на регіональному рівні. Варто зазначити, що найбільш повне регулювання, в тому числі і в якості класифікації культурних цінностей, здійснено в нормативних актах Європейського Союзу [4].

Ще на стадії існування Європейського Економічного Співтовариства (ЄЕС) виникли проблеми правового регулювання питань культурних цінностей. Однією з цілей ЄЕС було створення митного союзу, забезпечення свободи переміщення товарів і відміна будь-якого виду перешкод з вивезення і ввезення, що не могло відноситись до обороту культурних цінностей. Тому в ст. 30-34 (усунення обмежень з ввезення и вивезення) не поширюється на ввезення, вивезення чи обмеження, встановлені для захисту національної культурної спадщини, яка являє собою художню, історичну чи археологічну цінність¹.

В якості критеріїв виокремлення культурних цінностей використовуються дві особливості таких предметів: художня (історична або археологічна) цінність і певна вартість, а також часова оцінка. Ці підходи знайшли своє відображення в наступних нормативно-правових документах ЄС:

1. Рекомендація Комісії № 75/65/ЄЕС «Для держав-членів про захист архітектурної і природної спадщини» від 20 грудня 1974 року [5];
2. Резолюція Ради «Про захист європейської архітектурної спадщини» від 13 листопада 1986 року [6];

¹ При цьому варто відзначити, що ще в 1954 р. державами-членами Ради Європи була укладена Європейська культурна конвенція, відповідно до ст. 44 і 5 в якій кожен учасник повинен сприяти переміщенню культурних цінностей, приймати необхідні заходи для їх захисту, забезпечувати «розумний доступ до них».

3. Резолюція Ради «Про збереження творів та пам'ятників мистецтва» від 13 листопада 1986 року [7];

4. Висновок Ради «Про розробку плану дій, щодо культурної спадщини» від 17 червня 1994 року [8] та ін.

Бажання держав ЄС здійснити регулювання обороту культурних цінностей в рамках Союзу знайшли відображення у відповідних нормативних актах. В 1992 р. Рада міністрів Європейського Союзу прийняла Регламент (Регламент Ради Міністрів № 3911/92) [9] про вивезення культурних цінностей, а 30 березня 1993 р. був прийнятий Регламент Комісії ЄС № 752/93 з метою надання інструменту контролю за вивезенням з території ЄС культурних цінностей в так звані треті держави, тобто в держави які розміщені за межами ЄС. На практиці це дає усім державам-членам ЄС впевненість, що культурні цінності (відповідно до критеріїв, встановлених в додатку до Регламенту Ради Міністрів № 3911/92) не можуть покидати територію ЄС без мінімального контролю. В додатку до даного Регламенту виділяється 14 категорій культурних цінностей:

Частина А.

1. Предмети археології білиш ніж 100-річної давнини з:
 - розкопів і археологічних розкопів на землі або підводою;
 - археологічних визначних місць;
 - археологічних колекцій.
2. Складові частини пам'ятників мистецтва і архітектури або релігійних пам'ятників, які виділені в результаті їх розділення і нараховують більш ніж 100 років.
3. Картини і полотна, які не підпадають під категорії 3а і 4, вироблені з будь-якого матеріалу і на будь-якому носіїві, повністю ручної роботи.
 - 3а. Акварелі, гуаші і пастелі на будь-якому носіїві повністю ручної роботи.
4. Мозаїки, які не підпадають під категорії 1 або 2, з будь-якого матеріалу повністю ручної роботи ірисунки з будь-якого матеріалу і на будь-якому носіїві, повністю ручної роботи.
5. Оригінальні гравюри, офорти, відтиски і літографії і літографічні матриці, а також оригінальні плакати (які нараховують більш ніж 50 років і не належать їх авторам).
6. Оригінальні витвори скульптури і копії, які виготовлені таким ж методом, як і оригінал (які нараховують більш ніж 50 років і не належать їх авторам) і не підпадають під категорію 1.
7. Фотографії, фільми і негативи, які відносяться до них (які нараховують більш ніж 50 років і не належать їх авторам).
8. Інкунабули і рукописи, включно з географічними картами і партитурами, як окремі екземпляри або колекції (які нараховують більш ніж 50 років і не належать їх авторам).
9. Книги, яким більш ніж 100 років, як окремі екземпляри або колекції.
10. Видрукувані географічні карти яким більш ніж 200 років.
11. Архіви будь-якого роду з архівними даними, яким більше ніж 50 років на будь-яких носіях.
12. Колекції:
 - а) Колекції (в сенсі Рішення Суду ЄЕС по справі 252/84: «Колекційні предмети в якості тарифної класифікації 97.05. Закону про митні тарифи – предмети, які підходять для того щоб бути включеними в колекцію, тобто предмети, які зустрічаються порівняно рідко, як правило використовуються не за своїм першочерговим призначенням, являються предметом спеціальної торгівлі поза звичайної торгівлі аналогічними предметами використання і володіють високою вартістю») і окремі екземпляри з зоологічних, ботанічних мінералогічних або анатомічних зібрань.

б) Колекції (в сенсі Рішення Суду ЄЕС по справі 252/84: «Колекційні предмети в якості тарифної класифікації 97.05. Закону про митні тарифи – предмети, які підходять для того, щоб бути включеними в колекцію, тобто предмети, які трапляються порівняно рідко, використовуються, як правило не за своїм першочерговим призначенням, являються предметом спеціальної торгівлі поза звичайною торгівлею аналогічними предметами використання і володіють високою вартістю»), які володіють історичною, палеонтологічною, етнографічною або нумізматичною цінністю.

13. Транспортні засоби, яким нараховується більш ніж 75 років.

14. Інші антикварні речі, які не підпадають під категорії А1 – А13:

а) антикварні речі від 50 – до 100 – річної давнини: іграшки, ігри; предмет із скла; ювелірні роботи; меблі і предмети обстановки; оптичні, фотографічні і кінематографічні інструменти; музичні інструменти; годинники; товари з дерева; керамічні вироби; gobелени; ковдри; шпалери; зброя;

б) антикварні речі більш ніж 100-річної давнини.

При цьому антикварні речі, які підпадають під категорії А1 – А14, охоплюються даним документом тільки в тому випадку, якщо їхня ціна як мінімум відповідає наведеному в частині В, вартісним групам.

В частині В передбачаються наступності вартісні групи, які відповідають назвам в частині А в категоріям (в євро).

До першої групи (з нульовою вартістю) віднесені категорії: 1 – археологічні предмети; 2 – частини пам'ятників; 8 – інкунабули і рукописи; 11 – архіви.

До другої групи (вартістю 15000 євро): 4 – мозаїки і малюнки; 5 – гравюри; 7 – фотографії; 10 – видрукувані географічні карти.

До третьої групи (вартість 30000 євро і більше): 3а – акварелі, гуаші і пастелі.

Четверту групу складають цінності від 50000 євро: 6 – скульптура; 9 – книги; 12 – колекції; 13 – транспортні засоби; 14 – інші предмети.

І на кінець, п'яту найдорожчу групу складають картини (категорія – 3) від 150000 євро і вище [10].

Таким чином, не зважаючи на те, що на сьогоднішній день загального правового поняття культурних цінностей не має, перелік категорій культурних цінностей даного нормативного акту дає змогу визначити якості якими повинен володіти предмет, щоб підлягати під категорію культурних цінностей:

1. Універсальність, предмет, який несе загальносвітовий інтерес (має цінність для усіх народів);

2. Незамінність: неможливо створити абсолютно ідентичний зразок;

3. Унікальність, предмет повинен собою нести естетичне посилення;

4. Часовий критерій: до культурних цінностей відносяться ті предмети матеріального світу, які створені більш ніж 100 (50) років тому назад;

5. Вартість в еквівалентному вираженні: культурні цінності підлягають майновій оцінці і можуть бути віднесені до предметів матеріального світу (речей) [11].

Однак, дія Регламенту № 3911/92 не скасовує законодавство держав-членів ЄС, яке покликане зберігати національні цінності. Це означає, що вивезення деяких категорій культурних цінностей, яке регулює Регламент № 3911/92, може також піддаватись ліцензуванню відповідно до національних законодавств. Національне законодавство може вимагати ліцензування вивезення предмету, який не відноситься до культурних цінностей (за категоріями Регламенту № 3911/92), однак охороняється відповідно до національного законодавства про культурні цінності.

Для отримання ліцензії ЄС на вивезення необхідно заповнити форму заявки відповідного зразка наведеному в додатку Регламенту Комісії № 752/93. Ця форма складається з трьох сторінок: власне заяви (№1); частина яка залишається у заявника (№2); и частина, яку слід повернути в установу, яка видає ліцензії (№3).

Отже, Регламент № 3911/92 встановлює превентивний інструмент для запобігання нелегального вивезення культурних цінностей з ЄС в треті країни ним являється ліцензія ЄС на вивезення. Однак, варто зазначити, що нелегальне переміщення національних культурних цінностей з однієї країни держави-члена ЄС в іншу ще існує.

Але щоб полегшити процес повернення культурних цінностей нелегально вивезених з території держави-члена ЄС, Радою ЄС була прийнята Директива № 93/7 від 15 березня 1993 р. [12]. Дана Директива стосується тільки відносин між членами ЄС і потребує реалізації у внутрішньому законодавстві. Варто зазначити, що цей нормативний акт має директивний характер, таким чином, усі держави-члени ЄС повинні були відповідним чином адаптувати до документу своє законодавство у встановлені строки.

Директива № 93/7 може застосовуватись у випадку нелегального вивезення культурних цінностей в Україну через країну ЄС, яка не є державою походження даного предмету. Вона також застосовується у випадках, коли предмети тимчасово вивезенні в Україну з країни свого походження (яка входить в ЄС), опиняються в іншій країні ЄС після спливу періоду тимчасового вивезення.

Основний принцип Директиви передбачає, що уповноваженні органи держав-членів ЄС будуть дотримуватись встановленої процедури, яка спрощує процедуру повернення культурних цінностей. Держава-член ЄС зобов'язана за вимогою іншої держави ЄС провести пошук відповідної культурної цінності і виявити, хто являється її власником.

У випадку якщо будь-яка країна-член ЄС виявить на своїй території культурну цінність, яка можливо була нелегально вивезена з території іншої країни-члена ЄС, вона зобов'язується повідомити про це відповідній державі, а також застосувати усі необхідні міри для фізичного збереження цінного об'єкту і завадити усіма можливими методами будь-яке намагання відхилитись від повернення культурної цінності на Батьківщину.

Директива віддає пріоритет добровільному прийняттю заходів з повернення цінностей і використання третейських судів. Вона також уповноважує зацікавлені країни-члени ЄС подавати в суд на власника або тримача цінності з метою повернення її на свою територію. Якщо суд зобов'яже власника цінності повернути її, останній має право на компенсацію у випадку, якщо суд вирішить, що при даних обставинах це є справедливо. Існують також часові обмеження, які можуть виключити повернення об'єкта на основі Директиви, яка застосовується тільки до культурних цінностей нелегально вивезених з території держави-члена ЄС.

Як правило при ввезенні культурної цінності на територію держави-члена ЄС з держави розміщеної за кордонами митної території ЄС, її варто зазначити в декларації.

При ввезенні такого предмету з третьої країни в ЄС, імпортер повинен повідомити про це на митниці, заповнити декларацію і оплатити необхідний збір [13].

Підсумовуючи викладене, можемо дійти висновку, що інтеграційні процеси ЄС відбуваються на трьох рівнях: економічному, політичному і культурному, хоча й нерівномірно. Однак не менш важливу роль в процесі інтеграції несе і культурний фактор, який відіграє в об'єднанні роль посередника. Отже, в рамках ЄС існує напрацьований певний

² Спочатку це було зроблено в Данії, Франції, Ірландії, Нідерландах, Швеції, Іспанії, Великій Британії, а пізніше в 1998 р., в Німеччині. Перелік цих національних законів неодноразово публікувався. Див: *Siehr K. Special Regime for Cultural Objects in Europe // Unif. L. Rev. / Rev. dr. unf. 2003. No. 1/2. P. 556.*

механізм захисту культурних цінностей, який в основному регулюється вторинними джерелами ЄС, а в установчих договорах, зокрема, в Договорі про функціонування ЄС визначено принципи і основні засади захисту культурних цінностей. В основному предметом правового регулювання в праві ЄС визначено категорії культурних цінностей, сформовано інструмент контролю за вивезенням цінностей в треті країни. Для України важливим є наближення свого національного законодавства до права ЄС в сфері захисту культурних цінностей, що має стати предметом окремих досліджень.

Список використаних джерел

1. Ковальчук Т. І. Культурний фактор європейської інтеграції на прикладі поступу Європейського Союзу : монографія / Т. І. Ковальчук; наук. ред. Н. Л. Яковенко / Інститут європейських досліджень НАН України. – К. : Наук. світ, 2011. – 239 с.
2. Терновая Л. О. Геополитика: международные отношения и искусство / Л.О. Терновая. – М.: Альфа. – М, 2013. – 592 с.
3. Востряков Л. Е. Культурная политика: основные концепции и модели / Л.Е. Востряков // Экология культуры: Инф. бюллетень. – 2004. – №1. – С. 79-108.
4. Нешатаева В. О. Культурные ценности: цена и право [Текст] / В.О. Нешатаева; Нац. исслед. Ун-т «Высшая школа экономики». – М. : Изд. Дом Высшей школы экономики, 2013. – 208 с.
5. Dz. Urz. UE 1975, L 21.
6. Resolution of the Ministers with responsibility for cultural affairs meeting within the Council of 13 November 1986 on the protection of Europe's architectural heritage (Dz. Urz. UE 1986, C. 320).
7. Resolution of the Ministers with responsibility for cultural affairs meeting within the Council of 13 November 1986 on conservation of works of art and artefacts (Dz. Urz. UE 1986, C 320).
8. Council conclusion of 17 June 1994 on drawing up a Community action plan in the field of cultural heritage (Dz. Urz. UE 1994, C. 235).
9. Council Regulation (EEC) No 3911/92 of December 1992 on the export of cultural goods / Text concerning culture at European Union level / Council of the EU. General secretariat. – Luxembourg: Office for official publishing of the European Communities, 1998. – P. 7-15.
10. Александров А. А. Российская Федерация в международном сотрудничестве в сфере культурного наследия: учебное пособие для магистратуры по направлению 081100 – Государственное и муниципальное управление / отв. Ред. В. И. Уколова. – Москва : Проспект, 2013. – 264 с.
11. Богуславский М. М. Культурные ценности в международном обороте: правовые аспекты. М. : Юристъ, 2005. – 427 с.
12. Council Directive 93/7/EEC of March 1993 on the return of cultural objects unlawfully removed from the territory of a Member State / Text concerning culture at European Union level / Council of the EU. General secretariat. – Luxembourg : Office for official publishing of the European Communities, 1998. – P. 19-27.
13. <http://www.delrus.ec.europa.eu>.